

Lingua purpurae longitudine digitali, qua pascitur perforando reliqua conchylia: tanta duritia aculeo est. aquae dulcedine necantur et sicubi flumen inmergitur; alioqui captae et diebus quinquagenis vivunt saliva sua. conchae omnes celerrime crescunt, praecipue purpurae: anno magnitudinem implent.

[lxi] Quod si hactenus transcurrat expositio, fraudatam profecto se luxuria credat nosque indiligentiae damnet. quam ob rem persequemur etiam officinas, ut, tamquam in victu frugum noscitur ratio, sic omnes qui istis gaudent in praemio vitae suae calleant.

concharum ad purpuras et conchylia — eadem enim est materia, sed distat temperamento — duo sunt genera: bucinum minor concha ad similitudinem eius qua bucini sonus editur — unde et causa nomini —, rotunditate oris in margine incisa; alterum purpura vocatur canaliculato procurrente rostro et canaliculi latere introrsus tubulato, qua proseratur lingua. praeterea clavatum est ad turbinem usque aculeis in orbem septenis fere, qui non sunt bucino, sed utrisque orbes totidem, quot habeant annos. bucinum non nisi petris adhaeret circaque scopulos legitur.

Purpurae nomine alio pelagiae vocantur. earum genera plura pabulo et solo discreta: lutense putre limo et algense nutritum alga, vilissimum utrumque. melius taeniense in taeniis maris collectum, hoc quoque tamen etiamnum levius atque dilutius. calculenses appellatur a calculo in mari, mire aptum conchylis, et longe optimum purpuris dialutense, id est vario soli genere pastum.

capiuntur autem purpurae parvulis rarique textu veluti nassis in alto iactis. inest his esca, clusiles mordacesque conchae, ceu mitulos vidimus. has

אורך לשונות הפורפורות כשל אצבע, בה הן אוכלות ונוקבות חלזונות אחרים, כה חזק הוא עוקצן. גוועות במים המתוקים וכן בשפכי הנהרות; אחרת, אם ניצודו, הן חיות חמישים ימים בריר שלהן. כל הקונכיות גדלות מהרה, הפורפורא במיוחד, ותוך שנה מגיעות לגודלן המלא.

[סא] אילו עברתי לנושא אחר, היה לוקסוס סבור כי הוא קופח ואנחנו אשמים באשמת רשלנות. לפיכך נשרך את דרכנו אל בתי המלאכה, למען יתמצאו אוהבי המותרות בהנאות החיים, אמנם טעם הפירות יודע עם אכילתם בלבד.

מצויים שני מיני קונכיות להכנת צבעי הפורפורא והקונכיליא,⁴⁰ אשר להם החומר הזה. ההבדל הוא בערבוב. ה'בוקינום' (bucinum)⁴¹ הוא חלזון קטן, שמו ניתן על-פי דמיונו לחצוצרה המשמיע קול (bucina); פיו עגול ובקצהו חתוך. השני נקרא בשם 'פורפורא', מקורה בולט ובו תעלה, צידה המצונר של התעלה נוטה לעבר פנים ודרכו שלוחה הלשון. ועוד זאת, מסומרת על הסליל בשווה עם שבעה עוקצים מסביב, אשר אין ל'בוקינום', אבל לשניהם טבעות כמספר שנות חייהם. ה'בוקינום' נצמד רק לאבנים ונאסף סביב הסלעים.

הפורפורות נקראות בשם אחר - 'פלאגיות'⁴², ומיניהן נפרדים על-פי המאכל וסוג הקרקע שלהן. פורפורת-הבזין שגדלה בטיט הרקוב ופורפורת-האצות, שתיהן זולות מאד; טובה יותר היא פורפורת-הסלע, שנאספת בין סלעי הים, ממנה מפיקים צבעים קלים וחווירים; פורפורת-החלוק, שמה על חלוקי הים, מתאימה להפליא לייצור ה'קונכיליא'; הטובה ביותר לייצור צבעי פורפורא היא הפורפורא-הנודדת,⁴³ מגדלים אותה במקומות רבים.

הפורפורות ניצודות בבמלכודות-נצרים קטנות, הסרוגות סריגה דלילה והמושלכות לתוך המעמקים. גם פתיון יש בה - צדפות פעורות-פה ונשכניות, כפי שרואים את

³⁸ המלה קאי על ברק של עין הינשוף. שש תירגם "כחלחל-ירוק"; אולם אם הכוונה לגוון מסוים, זה יהיה כחול-מתכת (עיי' *De Coloribus*, Antonio Telesio, *Cap ii*). אולם, אפשר שכוונתו שזוהר הקונכיליא אינו מהנה, אלא מדכא, כמו הזוהר המשתקף מהים הרוגש.

³⁹ פליניוס מתלונן על מה שאנשים מפקירים הון רב על לוקסוס אפילו כשעצם הדבר אינו כל כך יפה. תיאור שלילי כזה על צבע הכחול המזהיר גם נמצא בתיאורו של אבן ההיקינתוס (אשר כנראה הוא הספיר) בספר כ"ג, פרק מ"א.

⁴⁰ או, כפי תרגומו של שש, "ארגמן ותכלת".

⁴¹ הבוקינום מזוהה עם הארגמונית אדומת פה - *Stramonita (Purpura) haemastoma*. בשאלה האם הבוקינום של פליניוס הוא החצוצרה של אריסטו, עיי' ספרו של הרב הרצוג (20-22).

⁴² 'מימות' - האם הכוונה דומות לים?

⁴³ שהיא נעה ונדח; או יש לתרגם 'פורפורא-מתמוגגת'.

✻ הם אוכלים על ידי הארכת לשונם מתחת לה"אופרקולום"²⁴⁶. מדת הלשון היא ארוכה מ[רוחב] אצבע איש; על ידה החיה אוכלת וקודרת קונניות חיות אחרות, גם של בני מינו.

✻ הפורפורה והחצוצרה, שניהם חיים לאורך ימים; הפורפורה לשש שנים בערך, וכל שנה גידולו ניכר על ידי חלקי קונניה המקפת.

✻ (שם; VII, ln. 13): קשה לפורפורה בשנה גשומה, משא"כ שאר רכיכות הים. והראיה – כשמעמידים אותו ביציאת נהר, מת באותו יום שטעם המים המתוקים.

✻ אחרי שהם ניצודים הם חיים לחמשים יום בערך; הם נזונים זה מזה, כי גודלים עליהם כמו צמחי-מים שונים; האוכל המושלך להם אומרים שהוא [רק] בשביל המאזניים, להכבידם.

ב. ויטרוביוס (המאה השביעית לאלף הג')

(די ארכיטקטורה; VII, 13–14):

✻ הצבע אוסטרום מפיקים אותו מצדפה ימית שממנה צובעים את הפורפורה²⁴⁷.

✻ עולה בערכו על כל הצבעים, ומרשים את המתבונן בו כמו שאר הטבע. אין גווניו זהים בכל מקומות המצאו, כי אם משתנה בהשפעת מסלול מהלכה של השמש: זה המצוי בפונטוס וגאול²⁴⁸ הוא שחור, משום שאזורים אלה הם הקרובים ביותר לצפון. כאשר מתקדמים לאזור שבין הצפון והמערב – מוצאים אותו כחול (lividum)²⁴⁹; בין המזרח למערב –

²⁴⁶ קליפה קשה שיש על רגל כל החלזונות, שכשהם שבים לתוך קונניותיהם קליפה זו סוגרת הפתח בעדם.

²⁴⁷ כנראה מכנה צבע מדג הפורפור בהכנתו לצבע ציור בשם "אוסטרום", ולצבע בגדים בשם "פורפורה".

²⁴⁸ כל המקומות המוזכרים מתייחסים לעולם אירופא העתיק.

²⁴⁹ המראה הזה לאו דוקא מראה כחול טהור כרקיע, ואין מזה עצמו ראיה שהמדובר כאן על התכלת; אולם יש אפשרות שכן הוא, ואכמ"ל, כי אינו באמת נוגע לעניננו כאן, כי אם בחקירת השפה הלאטינית.

מצוי הצבע הסגול; זה המצוי בארצות הדרומית – הוא אדום בתכונותיו, כמו באי רודוס וביתר האזורים הסמוכים יותר למסלול מהלכה של שמש.

✻ מפצחים אותם בכלי ברזל, והמכה סוחטת מתוכן את דם הפורפורה כמו פרץ של דמעות, וממשיכים בהכנתו על ידי מיצוי בתוך מכתש.

✻ מפאת מליחותו הוא מתייבש במהירות, אלא אם כן יוצקים עליו דבש.

ג. סטראבו (ג' ת"ש-תשפ"ג)

(גיאוגרפיה; XVI, ii, 23):

✻ הפורפורה הצורי הוכיח את עצמו כדבר הכי יפה.

✻ הקונכיה ניצודה אצל החוף, וכל שאר הצרכים לצביעה – קל להשיגם בעיר צור.

✻ המספר הגדול של בתי הצביעה עושה העיר לא-נעימה לגור בה²⁵⁰.

ד. פליניוס (ג' תשפ"ג-תתל"ט)

[נ.ב. הרבה מדבריו נלקחו מאריסטו, ולכן יש הרבה כפילויות.]

(היסטוריה הטבע: IX, viii, lx, 125):

✻ הפורפורה חי לשבע שנים לכל היותר.

✻ הם מסתתרים לשלשים יום בשעת הופעת כוכב-הכלב.

✻ הם מתאספים ללהקות באביב, והתחככותם זה בזה גורמת הפרשת ליחה עבה כמו שעווה.

✻ מיקום הפרח המפורסם הוא באמצע צוארו, ששם וריד לבן עם כמות קטנה של נוזל, שממנה הצבען היקר שרואים בו גוון ורד כהה, ושאר הגוף אינו טוב לייצר ממנו שום דבר.

²⁵⁰ כשגוון הפורפורה מתפתח מלבן לגווני הסופי, נודף ממנו ריח רע כשומים, וזה מלבד התוססים שמשתמשים בהם לשיחזור (עיינו חלק ג', מעשה הצביעה) כולל מי רגלים.

- ✻ מנסים לצודו בהיותו חי, כי מוציא הנוזל יחד עם נשמתו.
- ✻ הגדולים, מוציאים את נוזלם ע"י הסרת קונכיותם; אבל הקטנים, מרסקים אותם בעודם חיים עם קונכיתם – כי זו הדרך היחידה להוציא נוזלם.
- ✻ הקונכיליא²⁵¹ יש לו ריח לא-בריא כשצובעים ממנו, וצבעו עצוב כאילו הוא מהבהב²⁵² או בחימה – כמו הים²⁵³ (עיין הערה).
- ✻ לפורפורה יש לשון ארוך כמו אצבע; כשאוכל הוא חודר בה תוך קונכיות קונכיליא, כל כך קשה חידודו.
- ✻ הם מתים במים מתוקים או בכל מקום שיוצא נהר לתוך הים.
- ✻ אחר שצדו אותם הם חיים עד שבע שבועות עם ליחתם כמחיתם.
- ✻ כל חלזוני הים גדלים במהירות, ובפרט הפורפורה; תוך שנ"ה משיג את גידולו המרבי.
- ✻ מהחלזונות עושים שני צבעים: הפורפורה והקונכיליא [ארגמן ותכלת; עיין הערה 251].
- ✻ החצוצרה דומה לחצוצרה ממש אלא שהוא קטן. זה שנקרא פורפורה יש לו כמו חוטם חלול יוצא ממנו, שצדו כצנור מופנה פנימה, והלשון עוברת בו; יש לו קוצים – שבעה חידודים בערך – שמסבבים אותו כמו

²⁵¹ לענ"ד נראה שהביטוי "קונכיליא" — לכה"פ בפליניוס — קאי על התכלת וחלזונה דוקא, וכמ"ש בכמה מקומות במהלך החיבור.

²⁵² המלה קאי על ההבהוב שבעין החתולה; הוא מדמה זהירות הקונכיליא לזהירות של עין החתולה או איש כועס — איננו זהירות המהנה, אלא מדכא.

²⁵³ בלטינית: *color austerus in glauco et irascenti similis mari*; פליניוס מתלונן על מה שאנשים מפקירים הון רב על לוקסוס אפילו כשעצם הדבר אינו כל כך יפה. תיאור שלילי כזה על צבע הכחול המזהיר גם נמצא בתיאורו של אבן ההיקינתוס (אשר כנראה הוא הספיר) בספר כ"ג, פרק מ"א.